

فصلنامه علمی- پژوهشی «پژوهش زبان و ادبیات فارسی»

شماره سی و دوم، بهار ۱۳۹۳: ۱۸۳-۱۶۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۲/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۰۸/۰۴

انواع ترمیم‌ها و جایگاه آنها در توالی نوبت‌ها در گفت‌وگوهای روزمره زبان فارسی

* حیدرعلی امینی

** مسیح‌اله نعمتی

*** شهلا شریفی

چکیده

در گفت‌وگوهای روزمره گاهی اتفاق می‌افتد که سخنگو به دلایلی در قسمتی از مکالمه اش مکث می‌کند و یا حرف و کلمه‌ای را تکرار می‌کند و یا وقفه‌ای در سخنانش ایجاد می‌کند. این رفتارها که نوع خاصی از تصحیح به شمار می‌رود، ترمیم نام دارد. تحقیق حاضر در جست‌وجوی مشخص نمودن انواع ترمیم‌ها و جایگاه آنها در توالی نوبت‌ها در گفت‌وگوهای روزمره زبان فارسی و نیز مشخص نمودن بسامد وقوع هر یک از انواع ترمیم‌ها و همچنین آغازگرهای واژگانی و غیر واژگانی همراه آنهاست. این تحقیق شامل ۲۵۴ جمله یا عبارت دارای عنصر قابل ترمیم است که طی یک ماه در سال ۱۳۹۲ از محیط‌های متفاوت و در موضوعات مختلف جمع‌آوری شده است. یافته‌های تحقیق نشان داد که به طور کلی، ترمیم‌ها و جایگاه‌های انواع ترمیم در گفت‌وگوهای روزمره زبان فارسی با آنچه «شگلاف و همکاران» (۱۹۷۷) در مورد زبان انگلیسی بیان کرده‌اند، یکسان است. همچنین مشخص شد که بسامد کاربرد خودترمیمی خودآغازی نسبت به سایر انواع ترمیم در مکالمات فارسی‌زبانان بیشتر است.

واژه‌های کلیدی: ترمیم، تصحیح خطا، آغازگرهای واژگانی، آغازگرهای غیرواژگانی، مکالمه‌کاوی.

* نویسنده مسئول: دانشجوی کارشناسی ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه فردوسی Aliamini1348@stu.um.ac.ir

** دانشجوی کارشناسی ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد Ma.nemati@stu.um.ac.ir

*** دانشیار گروه زبان‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد sh-sharifi@um.ac.ir

مقدمه

هدف اصلی مکالمه، ایجاد تعامل بین گوینده و شنونده است. هر کدام از طرفین مکالمه، سعی به انتقال پیام خود دارند. اما چون درست هنگام صحبت کردن تصمیم می‌گیرند که چه بگویند، در گفت‌وگویشان اشکال و یا اختلال ایجاد می‌شود و در این هنگام است که ترمیم^۱ به عنوان راه‌کاری برای رفع مشکل وارد میدان می‌شود. اگر خود سخنگو ترمیم را آغاز نکند، شنونده و یا سایرین^۲ ترمیم را اجرا می‌کنند.

برای مطالعه مکالمه، تلاش محققین سال‌های گذشته بیشتر در فهم سازوکار تولید زبان بوده است (ون‌هست، ۱۹۹۶: ۷۵)؛ در حالی که در مطالعات اخیر، توجه عمده به تحقیق درباره کاربرد زبان در امور اجتماعی (شگلاف و همکاران، ۱۹۹۰) و یا تشریح نقش دستور زبان در مکالمه است. به همین منظور سخنگویان باید جملاتی را تولید کنند که به هدف تعامل اجتماعی نزدیک‌تر باشد و باید جملاتی را در حد امکان بی‌عیب و نقص ارائه دهند.

آکانل و کوال به دنبال نظر شافه (۱۹۸۰) بیان می‌دارند که کاربرد زبان محاوره هرگز نمی‌تواند بدون وقفه و به معنای واقعی سلیس و روان باشد (آکانل و کوال، ۲۰۰۵: ۵۵۷). سخنوران هر غلطی را در سخنانشان تصحیح نمی‌کنند. اگر مشکل مکالمه، قصد ارتباطی سخنگو را تخریب نکند، ممکن است مکالمه بدون تصحیح ادامه یابد. پژوهش‌های دیگر نشان می‌دهد که گویندگان ممکن است از ترمیم، اهداف دیگری را دنبال کنند. مثلاً ممکن است در تصحیح خطای کودکان و یا برای اهداف آموزشی به کار ببرند. اما هدف از این تحقیق، بررسی انواع ترمیم در گفت‌وگوهای زبان فارسی است.

پیشینه تحقیق

قبل از پیدایش مکالمه‌کاوی^۳ (هاچی و ووفیت، ۱۹۹۸: ۷۶)، از نارسایی‌های گفتاری با عنوان «خطاهای گفتاری»^۴ و یا «لغزش‌های زبانی»^۵ یاد می‌شد. اما برای اولین بار در حوزه

-
1. Self-repair
 2. Participants
 3. conversation analysis
 4. conversation errors
 5. slips of tongue

انواع ترمیم‌ها و جایگاه آنها در توالی نوبت‌ها در گفت‌وگوهای ... / ۱۶۹

مکالمه‌کاوی بود که خطاها و تصحیح‌های موجود در گفت‌وگو به عنوان زیرشاخه‌ای از یک پدیده کلی‌تر به نام ترمیم‌های گفتاری توسط شگلوف^۱ (۱۹۹۷) مطرح شد.

مکالمه‌کاوی سعی دارد درباره گفت‌وگو، جزییات بیشتری را همانند تغییر نوبت^۲ بین سخنوران و یا همپوشی گفت‌وگو^۳، فاصله‌ها، مکث‌ها^۴، تکیه‌ها^۵ و آهنگ‌ها^۶ به دست دهد (هاجی و ووفیت، ۱۹۹۸: ۷۶). پس از اطلاع از حوزه مطالعه مکالمه‌کاوی می‌توان به مقوله ترمیم پرداخت. ترمیم در مکالمه‌کاوی، مسئله‌ای مشخص و روشن است. در مکالمه‌کاوی، ترمیم ممکن است به دو خصیصه متفاوت در گفت‌وگو اشاره داشته باشد:

۱. ممکن است به خطاهای ظاهری در نوبت‌گیری اشاره داشته باشد؛ مانند همپوشی در گفت‌وگو.

۲. ممکن است به شکل صحیح آنچه گفته شده، بپردازد (همان: ۵۱).

نظام ترمیم ضرورتاً اشاره به تصحیح خطا در گفت‌وگو ندارد. به عنوان مثال هنگام ترمیم ممکن است گوینده یک لغت یا عبارت را که حتی اشتباه نیستند، جایگزین کند (شگلوف، ۱۹۹۷: ۳۶۳). همچنین در نظام ترمیم، مواردی چون انتخاب ناصحیح کلمه، لغزش زبان، اشتباه شنیداری و یا کج‌فهمی هم مورد توجه قرار می‌گیرد (هاجی و ووفیت، ۱۹۸۸: ۷۴).

عملکرد ترمیم، دستورالعملی است که گوینده برای اجرای اصلاح استفاده می‌کند که شامل موارد زیر می‌شود: تکرار کردن^۷، جایگزین کردن^۸ یا تعدیل کردن^۹ قسمتی که در در واحد ساختاری نوبت قبل از نقطه تشخیص اصلاح قرار دارد (محرابی، ۱۳۸۸: ۱۱).

سخنوران، طرح خاصی را در گفت‌وگو دنبال نمی‌کنند، بلکه به دنبال روش علمی هستند که آنها را قادر می‌سازد تا تعامل منظمی را با مخاطبشان ایجاد کنند.

در تصحیح خطاها، یک اشتباه را با یک شکل صحیح زبانی جایگزین می‌کنیم، در

-
1. Shegloff
 2. turn taking
 3. overlap
 4. hesitation
 5. stress
 6. intonation
 7. repeat
 8. replace
 9. modify

۱۷۰ / پژوهش زبان و ادبیات فارسی، شماره سی و دوم، بهار ۱۳۹۳
حالی که ترمیم به حوزه وسیع تری از تصحیح اشاره دارد (شگلاف و همکاران، ۱۹۷۷: ۳۶۳).
«گاسی» از ترمیم به عنوان تصحیح مواردی که روان و سلیس نیستند، یاد می‌کند. او
روان و سلیس نبودن را اینگونه تفسیر می‌کند: «غیرسلیس بودن به پدیده‌هایی اشاره
دارد که جریان سخن گفتن^۱ را قطع می‌کنند و گزاره‌ای را به پاره‌گفتار نمی‌افزایند»
(گاسی، ۲۰۰۷: ۹۳).

پیرو نظر شگلاف و همکاران (۱۹۷۷) و همچنین فاکس و همکاران (۱۹۹۶)، «رایجر»
ترمیم را به عنوان تصحیح خطا، جست‌وجو برای یک لغت، کاربرد مکث، کاربرد واژگان،
کاربرد کلمات شبه‌واژگانی یا مکث غیرواژگانی، تغییرات واژگانی سریع، آغازهای
ناصحیح و تکرارهای آنی می‌داند (رایجر، ۲۰۰۳: ۴۸).

پس آنچه در یک گفت‌وگوی واقعی و طبیعی رخ می‌دهد، گفت‌وگوهایی است که
ممکن است شامل موارد فوق باشد. مواردی که شنونده از آن به عنوان یک گفت‌وگوی
غیر روان یاد می‌کند.

«شافه» می‌گوید: سخنان غیرسلیس و روان در گفتمان واقعاً اهداف ارتباطی افراد را
تخریب نمی‌کند؛ در عوض مکث‌ها، شروع‌های مشکل‌دار، چاره‌اندیشی‌ها و تکرارها،
گام‌هایی برای رسیدن به اهداف ارتباطی هستند (شافه، ۱۹۸۰: ۱۷۰).

مسئله ترمیم در زبان فارسی چندان بررسی نشده است. «محرابی» (۱۳۸۸) در
پایان‌نامه خود صرفاً به تحلیل نحوی خودترمیمی در همان نوبت^۲ پرداخته است.
همچنین «مقدم‌کیا و حیدرپور» (۱۳۹۰)، جایگاه ترمیم در توالی نوبت‌ها را در
مصاحبه‌های تلویزیونی بررسی کرده‌اند. آنها به این نتیجه رسیدند که در گفت‌وگوهای
تلویزیونی زبان فارسی، بیشترین بسامد از آن خودترمیمی خودآغازی^۳ است. از این رو با
توجه به اهمیت ترمیم در گفتارهای معمولی سخنوران سعی خواهیم کرد انواع ترمیم و
درصد وقوع هر یک را در مکالمات عادی بررسی کنیم.

1. speech
2. same-turn
3. Self-initiated, self-repair

اجزا و انواع ترمیم

ترمیم، اجزا و انواع متفاوتی دارد و محققین تاکنون تقسیمات تقریباً مشابهی را ارائه داده‌اند. «لُولت» (۱۹۸۹: ۴۲) درباره اجزا و انواع ترمیم بیان می‌کند: «ترمیم‌ها شامل سه قسمت هستند:

۱. تولید اول که حامل قسمت مشکل‌دار است (یعنی قسمت قابل ترمیم)؛ قسمتی که احتیاج به ترمیم دارد.
۲. مرحله ترمیم که شامل یک دوره کوتاه یا بلند درنگ و یا یک واژه ویرایش شده است. این قسمت ممکن است تولید شود و یا به مرحله تولید ظاهری نرسد.
۳. بخش ترمیم‌شده».

اما طبق نظر «رایجر»، ترمیم شامل سه مؤلفه است: جزء قابل ترمیم، شروع ترمیم و جزء ترمیم‌شده. جزء ترمیم‌کننده لزوماً شنیداری نیست، بلکه می‌تواند از شروع ترمیم و جزء قابل ترمیم دریافت شود (رایجر، ۲۰۰۳: ۴۸). شروع ترمیم با یک جدایی یا انقطاع از ادامه گفت‌وگو مشخص می‌شود (شگلاف، ۲۰۰۰: ۲۷).

این جدایی یا انقطاع می‌تواند شامل یک برش^۱، یک پرکننده متن^۲ یا ترکیبی از این دو باشد. اما در بیشتر موارد، تکرارها می‌توانند هم قابل مشاهده و هم غیر قابل مشاهده باشد. اما در نهایت سخنوران خصوصیات ساختاری متن اصلی را به ترمیم انتقال می‌دهند. از این رو بین متن اصلی و متن جدید، نوعی انسجام نظام‌مند ایجاد می‌شود (لُولت، ۱۹۸۳: ۴۲).

ترمیم‌ها می‌توانند بر اساس شروع و یا نتیجه ترمیم بررسی شوند (شگلاف و همکاران، ۱۹۷۷: ۲۶۲ و ۳۶۲). اما ترمیم از این جنبه که توسط چه کسی انجام می‌شود، به چهار نوع اصلی به شرح ذیل تقسیم می‌شود:

۱- خود ترمیمی خودآغازی

در این نوع ترمیم، گوینده خود عنصر نیازمند ترمیم را تشخیص داده و سپس ترمیم

1. 1 cut-off

2. filler

۱۷۲ / پژوهش زبان و ادبیات فارسی، شماره سی و دوم، بهار ۱۳۹۳ —————
را آغاز و اجرا می‌کند. این عمل اکثراً با نقش‌نماهای آغازگر و یا با تغییرات آوایی و واژی- نحوی همراه است. رایجر برای این بخش اینگونه می‌گوید: «خودترمیمی خودآغازی در همان نوبت، معمول‌ترین نوع ترمیم است که شامل راهبردهایی است که در آن، بخش‌های ترمیم‌کننده و جزء قابل ترمیم در همان نوبت روی می‌دهد و ترمیم توسط آغازگر اجرا می‌شود» (رایجر، ۲۰۰۳: ۴۸).

«فاکس و همکاران» نیز همان نوبت و خودترمیم را روندی تعریف می‌کنند که توسط آن، گوینده یک پاره‌گفتار را پیشاپیش قطع کرده و قسمت قابل ترمیم را حذف می‌کند و یا از نو طرح می‌کند و یا دوباره آن پاره‌گفتار را تولید می‌کند (فاکس و همکاران، ۲۰۰۹: ۶۰). شگلاف بیان می‌کند که معمول‌ترین مکان آغاز ترمیم، درست پس از شروع واحد ساختار نوبت^۱ است و یا درست قبل از تکمیل واحد ساختار نوبت^۲ می‌باشد. «به عنوان مثال در مورد یک لغت پس از تولید اولین صدا و یا پیش از تولید آخرین صدای آن واژه است» (شگلاف، ۱۹۷۹: ۲۷۵).

خودترمیمی افراد، حاکی از وجود یک ابزار و دستگاه کنترل مخصوص و یا ناظری است که صحت موتور فعال تولید مداوم گفت‌وگو و نتیجه نهایی را کنترل و تأیید می‌کند (پستما، ۲۰۰۰: ۹۸).

«هایکه» درباره خودترمیمی چنین نظر می‌دهد که: «خودترمیمی به زبان ساده یعنی کنترل کیفیت» (هایکه، ۱۹۸۱: ۱۴۸). خودترمیمی خودآغازی بهترین و کارآمدترین نوع ترمیم است، زیرا قبل از اینکه گوینده سخن مفهوم حرفش را در آن قسمت کامل کند، عمل ترمیم را در سخنش انجام می‌دهد.

«مکلی و آسگود» در این باره می‌گویند: «یک شخص برای ترمیم، قسمتی از پیامش را تکرار می‌کند. مثلاً هنگام سخن گفتن، اصوات «m» یا «er» را تولید می‌کند و یا قسمتی از یک بخش تازه گفته شده را تکرار می‌کند و قصد دارد به مخاطبش این پیام را برساند که: من هنوز بر سخنانم کنترل دارم، حرف مرا قطع نکنید» (۱۹۵۹).

1. post-initiation
2. pre-completion

مثال:

Because you see [-uh] some of our people, { (cleans throat)} who are doing Les, [--u:m] have to consider which paper { } to do.

شگلاف و همکاران نیز با بیان نظر خود به اهمیت خودترمیمی خودآغازی صحّه می‌گذارند. آنها می‌گویند اکثریت ترمیم خودآغازی، خودترمیمی در همان نوبت که مشکل وجود دارد به طور موفقیت‌آمیزی اجرا می‌شود (شگلاف و همکاران، ۱۹۷۷: ۳۶۹). شگلاف همچنین در جایی دیگر بیان می‌کند که وقتی ترمیم توسط سخنگویی که منبع مشکل بوده آغاز می‌شود، در این صورت او آغازگرهای ترمیمی را به کار می‌برد (شگلاف، ۱۹۸۴: ۲۶۸).

خودترمیمی خودآغازی در همان نوبت ممکن است با کنش‌های زیر ظاهر شود: با استفاده از انواع صداهای زبانی و غیرزبانی مانند کشیدن صداها یا قطع صدا که درست بعد از خطا صورت می‌گیرد (شگلاف و همکاران، ۱۹۷۷: ۳۶۷).

شگلاف همچنین بیان می‌کند که قبل از ترمیم واقعی، نشانه‌هایی از اینکه قرار است مشکل روی دهد، وجود دارد (شگلاف، ۱۹۸۴: ۲۶۸). و همچنین شگلاف ادعان می‌دارد که خودترمیمی خودآغازی صحیح‌ترین نوع ترمیم است (همان، ۱۹۹۷: ۳۶۲).

۲- خودترمیمی دگرآغازی^۱

خودترمیمی دگرآغازی، ترمیمی است که در آن مخاطب، عنصر نیازمند ترمیم را تشخیص داده و ترمیم را آغاز می‌کند، اما خود گوینده آن را اجرا می‌کند. این نوع خودترمیمی وقتی روی می‌دهد که گوینده به دلایلی آغاز ترمیم را به مخاطب وامی‌گذارد، اما پس از آغاز، خود او عمل ترمیم را انجام می‌دهد.

«حیدرپور و مقدم‌کیا» بیان می‌دارند که دلیل خودترمیمی دگرآغازی شاید این باشد که در مصاحبه‌ها به دلیل رسمی بودن موقعیت و شرایط حاکم از لحاظ وقت و سایر عوامل بیرون زبانی، این نوع ترمیم به اندازه سایر ترمیم‌ها روی نمی‌دهد (حیدرپور و مقدم‌کیا، ۱۳۹۰: ۱۲).

1. other-initiated, self-repair

۳- دگرترمیمی خودآغازی^۱

در این نوع ترمیم، گوینده عنصر نیازمند ترمیم، سعی دارد تا بنا به دلایلی، مخاطب را وادار به انجام ترمیم کند. مثلاً وقتی گوینده نمی‌خواهد مطلبی را شخصاً عنوان کند، از مخاطب کمک می‌گیرد تا آن مطلب را بیان کند. دگرترمیمی خیلی مصطلح نیست، در حالی که خودترمیمی بیشتر مورد پذیرش واقع می‌شود (موئرن، ۱۹۷۷: ۸۷۵).

مطالعات «مک‌هول» نشان می‌دهد که معلمین به وفور دگرترمیمی‌ها را انجام می‌دهند. اینگونه ترمیم در کلاس‌های درس زیاد اتفاق می‌افتد؛ یعنی وقتی دانش‌آموز خطا می‌کند، معلم سعی می‌کند مشکل ایجاد شده را تصحیح و ترمیم کند (مک‌هول، ۱۹۹۰: ۳۵۱).

۴- دگرترمیمی دگرآغازی^۲

در این نوع ترمیم، مخاطب، عنصر نیازمند ترمیم را تشخیص داده و ترمیم را آغاز و اجرا می‌کند. این نوع از ترمیم ناشی از دلایل ذیل می‌تواند باشد:

- مطلع نبودن سخنگو از مشکل روی داده؛ یعنی سخنگو بدون اطلاع از تولید عنصر نیازمند ترمیم سعی در ادامه سخنانش دارد، اما مخاطب آن را تشخیص می‌دهد و سعی دارد خودش ترمیم را انجام دهد.
- مطلع بودن، اما فرض بر جزئی تلقی کردن مشکل؛ یعنی سخنگو احساس می‌کند که لزومی به ترمیم نیست؛ در این صورت مخاطب مجدداً ترمیم را شخصاً انجام می‌دهد.

نوبت‌گیری و ترمیم

ترمیم، ارتباط بسیار نزدیکی با سازمان نوبت‌گیری در گفت‌وگو دارد. هر یک از سه بخش یک ترمیم ممکن است با توجه به نوع ترمیم، در جایگاه‌ها و نوبت‌های مختلفی قرار گیرند. مبنای تعیین نوبت‌ها و جایگاه‌ها، نوبتی است که در آن عنصر نیازمند ترمیم قرار دارد که همان نوبت نام دارد و از نظر جایگاه، اولین است و دیگر نوبت‌ها و جایگاه‌ها

1. self-initiated, other-repair
2. other-initiated, other-repair

انواع ترمیم‌ها و جایگاه آنها در توالی نوبت‌ها در گفت‌وگوهای ... / ۱۷۵

در ارتباط با آن تعیین می‌شود.

با توجه به تقسیم‌بندی‌های شگلاف و همکاران (۱۹۷۷: ۳۶۷)، نوبت‌ها و جایگاه‌ها را می‌توان در جدول زیر نشان داد:

جدول ۱: جایگاه و نوبت انواع ترمیم با توجه به نوع آغاز و اجرای آنها

نوع اجرای ترمیم	نوع آغاز ترمیم	جایگاه	جایگاه و نوع نوبت
خود	خود	اولین، دومین	همان
دیگری	دیگری	سومین	بعدی
خود/دیگری	خود	چهارمین	سومین

فنون آغازگری ترمیم

شگلاف و همکاران معتقدند که خودآغازی و دگرآغازی با استفاده از فنون آغازگری^۱ قاعده‌مند و مشخصی به اجرا درمی‌آیند (شگلاف و همکاران، ۱۹۷۷: ۳۶۷-۳۶۸). این فنون شامل دو گروه عناصر واژگانی و غیر واژگانی^۲ می‌شود:

۱. عناصر واژگانی: واژه‌ها و کلماتی نظیر «منظورم اینه که»، «چه جوری بگم»،

«یعنی» و... جزء عناصر واژگانی یا آغازگرهای واژگانی^۳ محسوب می‌شود.

۲. عناصر غیرواژگانی: عناصر غیرکلامی نظیر سرفه، مکث، کشش صدا، صاف کردن

گلو و... نیز جزء آغازگرهای غیر واژگانی محسوب می‌شود.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

داده‌های پژوهش حاضر، شامل ۲۵۴ نوبت گفت‌وگو است که عنصر قابل ترمیم دارند و با کمک ۱۵ نفر طی یک ماه در سال ۱۳۹۲ به ثبت رسیده‌اند. گفت‌وگوها در محیط‌های متفاوت از جمله دفتر مدرسه، کلاس، فروشگاه، رستوران، داخل تاکسی، منزل، خیابان و... و همچنین از موضوعات مختلف اقتصادی، ورزشی، اجتماعی، سیاسی، مذهبی، پزشکی و... گردآوری شده است. در کلیه گفت‌وگوها، دو نفر شرکت داشته‌اند،

1. initiator techniques
2. Nonlexical-initiation
3. Lexical-initiation

۱۷۶ / پژوهش زبان و ادبیات فارسی، شماره سی و دوم، بهار ۱۳۹۳ —————
اما جنسیت شرکت‌کنندگان در مکالمه مورد توجه قرار نگرفته است. پس از بررسی گفت‌وگوها و ترمیم‌ها، با توجه به اینکه ترمیم‌ها در کدام نوبت و جایگاه روی داده بودند و چه کسی ترمیم را آغاز یا اجرا کرده، دسته‌بندی، مکالمه‌نگاری و تحلیل شدند. در میان ترمیم‌های بررسی شده، از همه انواع ترمیم مشاهده شد.

از میان ۲۵۴ مورد نمونه مورد بررسی، ۱۷۷ مورد از نوع خودترمیمی خودآغازی (۶۹/۷٪)، ۳۸ مورد خود ترمیمی دگرآغازی (۱۴/۹۶٪)، ۳۲ مورد دگرترمیمی خودآغازی (۱۲/۵۹٪) و ۴ مورد (۱/۵۷٪) دگرترمیمی دگرآغازی بود (۳ مورد نیز بدون هیچ ترمیمی رها شده‌اند (۱/۱۱۸٪)).

برای مکالمه‌نگاری داده‌ها از نشانه‌های «جفرسون» (۲۰۰۴) استفاده شده است؛ آن

هم فقط از نشانه‌هایی که به موضوع ترمیم مربوط می‌شود. این نشانه‌ها عبارتند از:

- استفاده از - برای نشان دادن قطع گفتار
 - (.) برای مکث
 - («) برای محل قراردادن صداهای غیرزبانی
 - آغازگرهای غیرواژگانی در { } قرار داده شده‌اند.
 - آغازگرهای واژگانی با حروف خوابیده مشخص شده‌اند.
 - زیر عباراتی که در آنها ترمیم انجام گرفته، خط کشیده شده است.
- در ادامه نمونه‌هایی را برای هر یک از انواع ترمیم ذکر می‌کنیم.

خودترمیمی همانند دیگر ترمیم‌ها در مکان‌های متفاوتی از ساختار نوبت، آغاز و اجرا می‌شود؛ اما در تحقیق حاضر، دو مکان اصلی برای قرار گرفتن ترمیم در همان نوبت مشاهده شد: در درون نوبتی که خطا روی داده است و در محل انتقال نوبت. بررسی داده‌های تحقیق نشان داد که خودترمیمی خودآغازی معمولاً در درون نوبتی که خطا روی داده است، یعنی در واحد سازنده نوبت^۱ آغاز و اجرا می‌شود. محل آغاز و اجرای ترمیم، اغلب به محل وقوع خطا بسیار نزدیک است. اما گاه خودترمیمی خودآغازی در نوبت سوم قرار می‌گیرد که در این صورت، عنصر نیازمند ترمیم و آغاز و اجرای ترمیم در یک نوبت قرار ندارد.

1. turn-constructural unit

انواع ترمیم‌ها و جایگاه آنها در توالی نوبت‌ها در گفت‌وگوهای ... / ۱۷۷

اگر خود ترمیمی خود آغازی در همان نوبت، یعنی در نوبتی که خطای گفتاری رخ داده است آغاز و اجرا شود، می‌توان سه مکان برای آغاز و اجرای ترمیم در نظر گرفت که هر کدام از این موارد در مثال‌های ذیل مشخص شده است:

الف) آغاز و اجرای ترمیم دقیقاً در مکان وقوع عنصر نیازمند ترمیم قرار دارد. مانند مثال (۱):

(۱) گوینده: کامپیوترها، ببخشید رایانه‌ها رو خاموش کنین.

شنونده:

در مثال (۱)، گوینده برای جلوگیری از به کار بردن واژهٔ قرضی «کامپیوتر»، اقدام به ترمیم کرده و واژهٔ «رایانه» را جایگزین آن می‌کند. ترمیم توسط گوینده و بلافاصله پس از وقوع عنصر نیازمند ترمیم آغاز و اجرا می‌شود و همچنین آغاز ترمیم با استفاده از آغازگرهای واژگانی که در اینجا «ببخشید» است، صورت می‌پذیرد.

ب) گوینده، ترمیم را پیش از اینکه تولید عنصر نیازمند ترمیم کامل شود، آغاز و اجرا می‌کند؛ مانند مثال (۲):

(۲) گوینده: مهمم {-} بازدیدکنندگان عزیز، این قسمت از نمایشگاه

شامل محصولات است که...

شنونده:

در مثال (۲)، گوینده پس از تولید ناقص یک کلمه، آن را کامل نمی‌کند و پس از یک قطع گفتار، واژهٔ «بازدیدکنندگان» را جایگزین «مهمم» (مهمانان) می‌کند. بدین شیوه ترمیم پیش از پایان یافتن عنصر نیازمند ترمیم، آغاز و اجرا می‌شود.

ج) ترمیم کمی دورتر از محل وقوع خطا و درون همان نوبت آغاز و اجرا می‌شود. مثال (۳) نمونهٔ این نوع ترمیم است:

(۳) گوینده: سال‌هاست که ما داریم تلاش می‌کنیم {-} حدود دو ساله

که ما داریم تلاش می‌کنیم تا دانش‌آموزان مستعد رو برای المپیادها آماده کنیم.

۱۷۸ / پژوهش زبان و ادبیات فارسی، شماره سی و دوم، بهار ۱۳۹۳

در این مثال، کلمه «سال‌هاست» تولید شده و پس از آن، جمله به صورت ناقص ارائه می‌شود. با قطع گفتار توسط خود گوینده، ترمیم آغاز و اجرا می‌شود. یعنی عبارت «حدود دو سال»، جایگزین عنصر نیازمند ترمیم یعنی «سال‌هاست» می‌شود.

در موارد و مثال‌های بالا، ترمیم‌ها از نوع واژگانی بودند. اما گاهی اتفاق می‌افتد که عنصر نیازمند ترمیم بیشتر از یک واژه و به صورت عبارت باشد. یعنی گاهی گوینده پس از شروع یک جمله و تولید چند واژه از ادامه سخن باز می‌ماند و در این صورت، او جمله را همان جا رها می‌کند و با استفاده از عناصر واژگانی، ادامه سخن را به گونه‌ای دیگر بازگو می‌کند. مانند مثال (۴):

(۴) گوینده: امروزه آمار طلاق آن قدر زیاد شده است که {-} بگذارید

بهرتر بگویم جوان‌ها امروز به خاطر آمار زیاد طلاق، نوعی ترس و واهمه دارند...

در مثال بالا، گوینده پس از تولید یک پاره‌گفتار، ظاهراً آن را مناسب نمی‌داند؛ پس تصمیم می‌گیرد جمله را در جایی رها کند و با عبارت واژگانی «بگذارید بهتر بگویم»، ترمیم را آغاز و اجرا می‌کند و به جای پاره‌گفتار ناقص تولیدشده، جمله «جوان‌ها امروز به خاطر آمار زیاد طلاق نوعی ترس و واهمه دارند...» را تولید می‌کند. گوینده با این کار تقریباً آگاهانه نوبت را حفظ می‌کند و اعلام می‌دارد که می‌تواند هنوز با قدرت به صحبتش ادامه دهد.

در تمام مثال‌های بالا، ترمیم در همان نوبت آغاز و اجرا می‌شود. اما گاهی ترمیم در همان نوبت، اما به شیوه‌ای توسط گوینده اجرا می‌شود که باعث ایجاد سؤال در شنونده شود. پس بعد از اینکه شنونده آن سؤال خاص را مطرح می‌کند، مجدداً گوینده سخن را ادامه می‌دهد. این نوع ترمیم با مهارت خاص از طرف گوینده صورت می‌گیرد و شاید برای جلب توجه شنونده یا شنوندگان روی می‌دهد. مثال (۵) گویای این مطلب است:

(۵) گوینده: روزبه‌روز تعداد دانش‌آموزانی که تو سال سوّم ترک

تحصیل می‌کنند، داره بیشتر می‌شه. می‌دونین چرا؟

شنونده: چرا؟

انواع ترمیم‌ها و جایگاه آنها در توالی نوبت‌ها در گفت‌وگوهای ... / ۱۷۹

گوینده: چرا؟ دیگه می‌دونین این روزا دانش‌آموزان وقتی می‌بینن کار

نیست، ...

در تمامی مثال‌های بالا، مواردی ذکر شد که خودترمیمی خودآغازی در همان نوبت صورت گرفته بود. گاهی گوینده، عنصر قابل ترمیم را تولید می‌کند و از آن بی‌اطلاع است. پس شنونده با عنصری غیر واژگانی، گوینده را متوجه خطای صورت گرفته می‌کند. آنگاه گوینده متوجه این خطا شده و آن را تصحیح می‌کند. این نوع ترمیم از نوع خودترمیمی خودآغازی، اما در نوبت سوم گفتار صورت می‌گیرد. مانند مثال (۶):

(۶) گوینده: آتش‌نشان‌ها وقتی کپسول‌های آب -

شنونده: «ه»

گوینده: کپسول‌های دی‌اکسیدکربن رو با خودشون می‌برن توی آتیش،

خیلی مواظبن که...

اما گاهی پیش می‌آید که شنونده درست در لحظه شنیدن عنصر قابل ترمیم، بدون هیچ وقفه‌ای با تکرار قسمت قابل ترمیم، گوینده را متوجه خطایش می‌کند. در این صورت، خودترمیمی دگرآغازی در نوبت سوم روی می‌دهد. مانند مثال (۷):

(۷) گوینده: دیروز خیلی بارون بارید. هواشناسی اعلام کرد میانگین

بارش حدود ۲۴ سانتیمتر بود و...

شنونده: ۲۴ سانتیمتر؟

گوینده: ۲۴ میلی‌متر بود و تو ۳ ماه گذشته بی‌سابقه.

نوع دیگری از ترمیم، زمانی روی می‌دهد که گوینده عنصر قابل ترمیم را تولید می‌کند و بنا به ملاحظات از ترمیم آن سرباز می‌زند و سعی می‌کند ماهرانه شنونده را وادار به ترمیم کند. در این صورت ترمیم از نوع خودآغازی دگرترمیمی روی می‌دهد. مانند مثال (۸):

(۸) گوینده: فشار اقتصادی و مشکلات دیگه باعث میشه تو بعضی

صنفا مثل، مثل (۰)، پول زیرمیزی گرفته بشه.

شنونده: مثل پزشکا؟

۱۸۰ / پژوهش زبان و ادبیات فارسی، شماره سی و دوم، بهار ۱۳۹۳
گوینده: آره، البته متأسفانه تو صنفاى ديگه هم هستن، ولی از پزشکا
انتظار نمی‌ره.

در اینجا گوینده خودش نمی‌خواهد شخصاً قسمتی از سخنانش را به زبان بیاورد و سعی می‌کند تا شنونده را به گفتن آن قسمت قابل ترمیم وادار کند. در نهایت گاهی عنصر قابل ترمیم از سوی گوینده تولید می‌شود، ولی از تولید آن آگاهی ندارد. از این‌رو شنونده پس از پایان نوبت، گوینده عنصر قابل ترمیم را ترمیم می‌کند که در این صورت ترمیم از نوع دگرترمیمی دگرآغازی است. مانند مثال (۹):

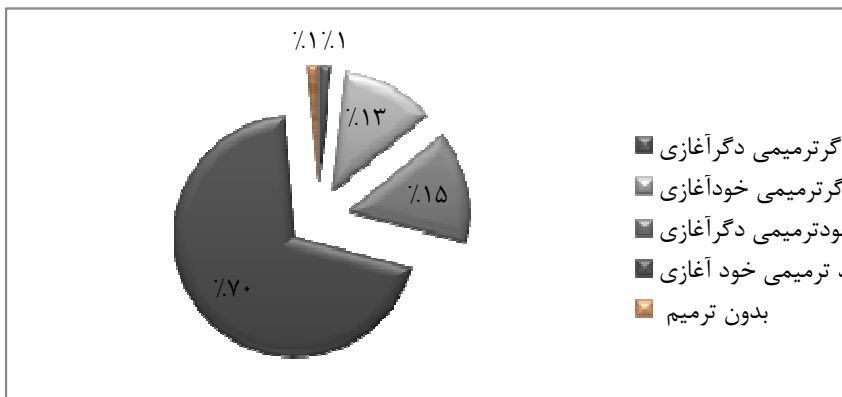
(۹) گوینده: تا سال ۱۳۷۵ بود که رشته معماری مستقیماً کارشناس
ارشد داشت.

شنونده: تا سال ۱۳۷۰.

در این نوع، شنونده با شنیدن «سال ۱۳۷۵» و تشخیص عنصر قابل ترمیم، برای احترام، سخن گوینده را قطع نمی‌کند و منتظر می‌ماند و پس از پایان سخن گوینده، قسمت قابل ترمیم را با گفتن «سال ۱۳۷۰» ترمیم می‌کند.

نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر، چهار نوع ترمیم و جایگاه آغاز و اجرای آنها در گفت‌وگوهای روزمره فارسی بررسی شد که عبارتند از: خودترمیمی خودآغازی، خودترمیمی دگرآغازی، دگرترمیمی خودآغازی و دگرترمیمی دگرآغازی. از میان ۲۵۴ نوبت گفت‌وگوی بررسی شده، ۱۷۷ مورد از نوع خودترمیمی خودآغازی (۶۹/۷٪)، ۳۸ مورد خودترمیمی دگرآغازی (۱۴/۹۶٪)، ۳۲ مورد دگرترمیمی خودآغازی (۱۲/۵۹٪) و ۴ مورد (۱/۵۷٪) دگرترمیمی دگرآغازی بودند (۳ مورد نیز بدون هیچ ترمیمی رها شده بودند) (۱/۱۸٪).

نمودار ۱: درصد کاربرد انواع ترمیم

نتایج تحقیق مبین یکسان بودن نتایج این تحقیق به لحاظ انواع ترمیم‌ها و جایگاه‌های آنها با یافته‌های شگلاف و همکاران (۱۹۷۷) است. طبق آمار و یافته‌ها، خودترمیمی خودآغازی در همان نوبت، بیشتر از بقیه موارد یافت شد که دلایل آن می‌تواند موارد ذیل باشد:

۱. گوینده گاهی درست قبل از تولید عنصر قابل ترمیم، از آن آگاهی دارد و در نتیجه فرصت اول را در ترمیم به خود اختصاص می‌دهد.
۲. گاهی آگاهانه عنصر قابل ترمیم را تولید می‌کند که باز هم می‌توان گفت که تقریباً از قبل، ترمیم را هم در ذهن خود آماده دارد.
۳. چون نوبت گفت‌وگو از آن گوینده است، فرصت کافی برای ترمیم دارد.
۴. شنونده برای احترام، فرصت ترمیم را به گوینده می‌دهد.

همچنین مشخص شد که ترمیم از نوع دگر ترمیمی هم به علتِ جوّ صمیمی و غیر رسمی بین افراد هم‌سطح، بسیار اتفاق می‌افتد و فقط ترمیم از نوع دگر ترمیمی دگر آغازی به میزان بسیار کمی وجود دارد که دلیل آن هم می‌تواند آن باشد که چون عنصر قابل ترمیم تقریباً آگاهانه از طرف گوینده تولید می‌شود، بنابراین به سرعت ترمیم می‌شود و یا گاهی پس از تولید و آغاز ترمیم توسط گوینده، شنونده آن را ترمیم می‌کند و فقط موارد نادری است که پس از تولید عنصر قابل ترمیم، به علت فراموشی گوینده، ترمیم توسط شنونده آغاز و توسط خود او نیز به انجام می‌رسد.

منابع

حیدرپور، پانته آ و رضا مقدم کیا (۱۳۹۰) «بررسی ترمیم‌های گفتاری در زبان فارسی»، مجله پژوهش‌های زبان‌شناسی، سال سوم، شماره اول.
محرابی، ابوالقاسم (۱۳۸۸) «ساختار نحوی خوداصلاحی در محاوره زبان فارسی»، رساله دکتری منتشر نشده دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی.

- Chafe, Wallace L. (1980) Some reasons for hesitating. Temporal Variables in Speech: Studies in Honor of Frieda Goldman-Eisler, ed. by Hans W. Dechert and Manfred Raupach.
- Fox et.al, (1996) Resources and repair: A cross-linguistic study of syntax and repair. In E.
- Fox et. al, (2009) A cross-linguistic investigation of the site of initiation in same-turn self-repair. In J. Sidnell (Ed.) Conversation analysis: Comparative perspectives, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gósy, Mária (2007) Disfluencies and self-monitoring. Govor, 26, 91-110.
- Hieke, Adolf E. (1981) A content-processing view of hesitation phenomena. Language and Speech, 24 (Part 2)147-160.
- Hutchby, I., and R. Wooffitt (1998) Conversation Analysis: Principles, Practices and Applications, Cambridge, Policy Press [Chapter 4"Analyzing Phenomena"].
- Jefferson, G. (2004) "Glossary of transcript symbols with an introduction". In: G. H. Lerner (ed.) Conversation Analysis: studies from the first generation. Philadelphia, John Benjamins.
- Levelt, W. J. M. (1983) Monitoring and self-repair in speech. Cognition, 14 (1983) 41-104.
- (1989) Speaking. Cambridge, MA: MIT Press.
- Maclay, H., Osgood, C. E. (1959). Hesitation phenomena in spontaneous English speech. Word, 15, 19-44
- McHoul, AW. (1990) The organization of repair in classroom talk. Language in Society, 19, 349-377. Printed in the United States of America.
- Moerman, Michael (1977) The preference for self-correction in Tai conversational corpus. Language Cognition, 53, 4 (1977): 872-882.
- Ochs, E. A. Schegloff & S. A. Thompson (Eds.), Interactional grammar. Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Connell, Daniel C., and Sabine Kowal (2005) Uh and um revisited: Are they interjections for signaling delay. Journal of Psycholinguistic Research, 34: 555-76.
- Postma, Albert (2000) Detection of errors during speech production: A review of speechmonitoring models. Cognition, 77, 97-131.
- Rieger, Caroline L. (2003) Repetitions as self-repair strategies in English and German conversations. Journal of Pragmatics, 35, 47-69.

انواع ترمیم‌ها و جایگاه آنها در توالی نوبت‌ها در گفت‌وگوهای ... / ۱۸۳

Schegloff E. A. (1979) The Relevance of Repair to Syntax-for-conversation. In T. Givon (Ed.) *Syntax and Semantics, Discourse and Syntax*. New York: Academic Press.

----- (1984) On Some Questions and Ambiguities in Conversation. in J. M. Atkinson and J. Heritage (eds.), *Structures of Social Action*, (Cambridge: Cambridge University Press, (1984), 266-298.

----- (1997) "Third turn repair." In *Towards a Social Science of Language*, Vol. 2, Gregory R. 31-41.

----- (2000) "Overlapping talk and the organization of turn-taking for conversation" *Language in society*, 29:1, 1-63.

Schegloff, E. A., Jefferson, G., and Sacks, H. (1977) The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. *Language*, Vol. 53, No. 2 (Jun., 1977), 361-382.

----- (1990) The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. In Psathas, G. (Ed.). *Interaction Competence*. Washington DC: International Institute for Ethnomethodology and Conversation Analysis and University Press of America.

Van Hest (1996) *Self-repair in L1 and L2 Production*. Tilburg University Press. Tilburg..